

NEUTRALIZACIJA PRIDJEVA U HRVATSKOM ILI SRPSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Stjepan Babić

O neutralizaciji je već bilo govora u našoj lingvističkoj literaturi, ali samo općenito, usput i pod vrlo širokim i nepreciznim terminima kao što su homonimija, dvoznačnost (višeznačnost), dvosmislenost (trosmislenost, višesmislenost), dvostruko značenje, dvostrukost značenja i sl. Zbog toga je potrebno najprije raspraviti nekoliko terminoloških pitanja.

Od svih tih termina homonimija je najbliže pojmu neutralizacije, ali termin u našoj stručnoj literaturi nije dovoljno određen. U prvom redu valja razgraničiti polisemiju od homonimije: polisemiju čine različita značenja jedne riječi, homonimiju isti oblik različitih riječi. Za preciznije je razgraničenje potrebno odrediti i stajalište s kojega te dvije pojave promatramo jer jedna pojava gledana sinhronijski može pripadati homonimiji, premda je iz dijahronijske perspektive polisemija. Ali homonimija definirana i s jednoga od ta dva gledišta nije još dovoljno precizan termin. Treba razlikovati homonimiju u širem i u užem smislu. V. V. Vinogradov npr. kaže da dvije riječi ili dva oblika koji jednako zvuče, a pripadaju različitim kategorijama nisu homonimi, nego homofoni. Njemu je homofonija širi pojam od homonimije. »Termin homonimija treba primijeniti za različite riječi, za različite leksičke jedinice koje se podudaraju po zvučnoj strukturi u svim svojim oblicima.«¹ Takvim određenjem homonimije došli smo vrlo blizu pojmu neutralizacije, ali ni tako određenu homonimiju ne možemo jednostavno zamijeniti terminom neutralizacija. Ovaj je termin nešto širi i specifičan je oblik homonimije.

Da se ne upuštamo u sva teoretska razmatranja koja ova tema nesumnjivo nameće, neutralizaciju možemo odrediti vrlo kratko ovim riječima: neutralizacija nastaje kad se u tvorbi ili u morfologiji akustički izjednače, neutraliziraju, dvije ili više različitih riječi. Tako se npr. pridjevi izvedeni sufiksom -ast od *rěpa*, gen. *rěpě*, i *rěp*, gen. *rěpa*, sastaju u obliku *rěpast* koji znači 1. 'rěpi sličan', 2. 'rěpu sličan', u obliku *jårčić* sastao se deminutiv od *jårac*, *jårca* i od *jårak*, *jårka*. Nominativ množine *svici* neutralizacija je dviju riječi: 1. *svítac*, *svíca* 'krijesnica' i 2. *svítak*, *svítka* 'nešto svinuto, smotano, zamot(ulj)ak'. Kako se riječ *svítac* ne upotrebljava u svim krajevima, mnogi u Hrvatskoj misle da oblik *svici* u naslovu Davičeva romana »Beton i svici« dolazi od *svítak*.

Navedeni primjeri pokazuju neutralizaciju u suvremenom jeziku. Različite se riječi mogu neutralizirati i u jezičnom razvoju. Tako su se promjenom vokalnoga *l* u *u* našle u obliku *mûk* dvije sasvim oprečne riječi, *mukanje*

¹ Ob omonimiji i smežnych javlenijach, *Voprosy jazykoznanija*, 5, 1960, str. 4.

i šutnja, a izjednačivanjem staroslavenskih glasova *i* i *y* (jery) u suvremenom obliku biti našla su se dva različita infinitiva: byti 'postojati' i biti 'tući, udarati'. Budući da takvi procesi neutralizacije nisu vidljivi u suvremenom jeziku, a u istraživanju zahtijevaju drugačije postupke, stoga termin neutralizacija ograničavam samo na sinhroniju.

U definiciji je rečeno da neutralizacija nastaje kad se dvije ili više različitih riječi akustički izjednače, a to znači i glasovno i akcenatski. Prema tome ne može se govoriti o neutralizaciji kad su posrijedi tzv. paronimi, tj. dvije ili više riječi koje imaju isti glasovni kostur, ali se razlikuju akcentom, npr. řěpnī od řěpa i répnī ili řěpnī od řěp, bābin od bāba i bābin od bābo. Ali kako je naš pravopis nesavršen jer ne samo što ne bilježimo akcente nego zanemarujemo razliku između dugih i kratkih slogova, to se često u pismu akcenatska razlika gubi i tako opet nastaje neutralizacija, imamo takozvane homografe. To doduše nije neutralizacija u jeziku, nego samo u pismu, ali budući da na pisani jezik otpada velik dio upotrebe jezika, a s druge strane u proučavanju književnoga jezika još uvijek njemu dajemo prednost, ne smijemo u razmatranju neutralizacije zanemariti ni tu pojavu.

Postavlja se i pitanje, obuhvaća li neutralizacija različite vrste riječi ili je treba ograničiti samo na riječi iste kategorije. Pitanje je svakako zanimljivo, ali ga ostavljam bez odgovora. Za precizan bi odgovor bila potrebna opširna teoretska razmatranja, a ona su za ovaj rad suvišna jer smo se naslovom ograničili samo na jednu vrstu riječi, na pridjeve.

Neutralizaciju treba razlikovati i od sekundarne mutacije, tj. od pojave kad se jedan pridjev odnosi na dvije imenice, npr. filozofski na filozofa i filozofiju, dalmatinski na Dalmatinca i Dalmaciju, osječki na Osijek i Osječanina.

Tek kad je ova pojava tako određena, može se o njoj govoriti na određenom području.

Budući da u jeziku postoji stalna težnja da se različita značenja obilježavaju i različitim glasovnim kompleksima, tj. težnja za izbjegavanjem neutralizacije, i težnja da se minimalna razlika poveća, zanimljivo je razmotriti što se događa s pridjevima koji se neutraliziraju ili bi se neutralizirali kad bi bili izvedeni najobičnijim načinom tvorbe. Građa pokazuje da se održavaju samo oni pridjevi koji imaju malu čestotu (frekvenciju), koji se upotrebljavaju u različitim područjima i kontekstima. Ako su oba česta, ili bar jedan od njih, tada postoji očita težnja da se za razliku upotrijebe različiti sufiksi, a ako se to ne može, jedan nestaje iz jezika.

U prvoj su skupini najčešći pridjevi izvedeni od različitih geografskih naziva, u prvom redu od imena mjesta. Tako je gradački pridjev od Grādac, Grāca i Gradācac, Gradāčca, kārlovačkī od Kārlovac, (Srijemski) Kārlovci i Kārlovo (selo u Banatu), kùbānskī od Kùba (država u Karipskom moru) i

Kùban (rijeka u SSSR), òtočki od Otok i Otočac, sòlinski od Sòlin (kod Splita) i Solina² (kod Tuzle). Takav je u Pravopisu i pridjev jàdrànski od Jàdràn, -ána i Jádàr (uz jàdrànski od Jàdràn). Vuk doduše prema Jádàr, Jádàranin ima jàdranski, ali dužine na -ra- možda nema greškom. Ako je pak zaista nema, imali bismo neutralizaciju u pismu. U ARj. je zabilježeno da je křčki pridjev od Křk, otok, i od Křka, samostan. Bit će da je to pridjev i od rijeke Krke, ali nemam podataka da li se taj pridjev upotrebljava u blizini same rijeke. U publicistici se u novije vrijeme javlja od imena za rijeku pridjev Krkin, ali ne iz težnje da se izbjegne neutralizacija. Taj je pridjev nastao s drugih razloga, kao Miljackin, Sutjeskin i sl.

Spomenuti se pridjevi održavaju u jeziku zato što im je čestota relativno vrlo malena, pogotovu nekima od njih (jadranski od Jadar, karlovački od Karlovo, kubanski od Kuban), što su pridjevi izvedeni od naziva prostorno vrlo udaljenih pa je iz širega konteksta obično jasno o čemu je riječ. Zato se razlika ne čini tamo gdje bi se mogla, npr. sremskokarlovački, slavonsko-požeški. Napokon neki se od njih održavaju u književnom jeziku samo zato što su upravo na tom području narušena načela književnoga jezika jer je dopušteno da geografski nazivi, etnici i ktetici ulaze u književni jezik u onom obliku u kojem ih upotrebljavaju stanovnici pojedinoga kraja ili mješta. Time je katkada narušen sustav književnoga jezika, npr. po sustavnoj bi tvorbi od Karlovo pridjev bio karlovski, a od Jadar—jadarski.

Katkada se pridjevi od geografskih naziva neutraliziraju s pridjevima od općih imenica: bârski od bâr i Bâr, bròdski od bròd i Bròd, đr̀vârski od đr̀vâr i Đr̀vâr, kàrtàški od kàrtàš i Kartàga (kartaginski se upotrebljava gdje i Kartagina), lãvovskì od lãv (uz lavlji) i Lãvov, tiranski od tiranin i Tirana (riječi akcenatski nedovoljno određene), a u pismu i đinãrskì od đinãr, đinãrski od Đinara, kònjìčki od kònjica, kònjìčki od kònjic, Kònjic (i kònjik), kòzãrskì od kòzãr, kòzarskì od Kòzara, pòljskì od pòlje, pòljskì od Pòljskã. Nije ništa neobično što se održavaju pridjevi kad je zapravo i imenica ista (brod, Brod)³ ili kad su neutralizirane i same imenice (bar, Bar), ali se za sve može općenito reći da se održavaju što je razlika u širem kontekstu još veća nego u prvoj skupini, a često je razlika jasna i u uskom kontekstu, npr. barska dama: barska luka, brodsko uže: brodski vlak, dinarska sredstva: dinarska rasa.

Ali ovdje već postoji težnja da se po mogućnosti izbjegne neutralizacija. Tako je nastao králjevačkì od Kraljevo zbog neutralizacije s králjèvskì od Králjevac i Králjèvci. Odlučivala je veća čestota pridjeva kra-

² Ne znam kakav je akcenat, ali pretpostavljam da je u pridjevu neutralizacija potpuna. Zbog konteksta v. Borbu od 17. 6. 61. 8.

³ Premda bi se i u takvim primjerima mogla načiniti razlika kad bi baš bilo potrebno, npr. katkada se upotrebljava brođanski, iako vrlo rijetko.

ljevski.⁴ Vuk u Rječniku ima zetovski od zet, zetski od Zeta, što je vjerojatno nastalo iz težnje za razlikovanjem jer su oba pridjeva bila vrlo česta na jednom geografskom području. Katkada se mjesto kozarski od Kozara upotrebljava kozarački (premda je to pridjev od Kozarac, selo ispod Kozare).⁵ Nije uspio ni pokušaj da se pòljāčki upotrebljava mjesto pòljski, ali je izraz spomenute težnje. Kad opća imenica označuje što neživo, tada se od nje u pravilu izvodi pridjev sufiksom -ni, a od geografskoga naziva sufiksom -ski, npr. potočni od potok, potočki od Potok, riječni od rijeka, riječki od Rijeka, a slično i jabučni, jabukov od jabuka, jabučki od Jabuka. Dakako, katkada u izvođenju pridjeva od opće imenice ima i kolebanja, npr. od Otok je samo otočki, a od otok —otočni i otočki. Što je bolje, ne bi bilo potrebno isticati da u Dayre-Deanović-Maixnerovu Hrvatskosrpsko-francuskom rječniku, Zagreb, 1956, nije otočni¹ upućen na otočki zbog otočni² u vezi otočna cijev. Međutim, to je upućivanje samo teoretski zahvat u drugačiju jezičnu stvarnost zbog velike čestote otočni od otok 'ostrvo', a male i specijalne upotrebe otočni od otok 'odliv'.

I neutralizacije pridjeva nastale tvorbom od općih imenica potvrđuju dosadašnje zaključke. Zbog male čestote i velike razlike u kontekstima održavaju se ovi pridjevi:

—bòrnī od bor, kemijski elemenat, upotrebljava se obično samo u vezi borna kiselina, a bòrnī od boriti samo u vezi borna kola, u ostalim vezama bojni ili ratni; pridjev bòran 'faltenreich' zabilježen u Vukovu Rječniku neutralizirao bi se s njima u određenu obliku bòrnī, ali se vjerojatno danas više ne upotrebljava;

—iskùpljiv sa značenjem 'koji se može iskupiti (sakupiti)' i 'koji se može iskúpiti (otkupiti)'; neutralizacija nastala zbog toga što pridjevi sa sufiksom -ljiv imaju spori akcenat na drugom slogu od kraja;

—premiĵerski od premiĵer, gen. premiĵera (prvak), i premiĵera (prva predstava); u drugom značenju i premiĵerni;

—rāčĵi je od rak i od raca, ali se osim njega u prvom značenju upotrebljava i rakov, a u drugom pačĵi, jer se riječ raca ne upotrebljava na cijelom štokavskom području;

—rûnĵski od rûno 'životinjska koža s vunom' i od rûne 'slova starih Germana';

—strānački od strānka i strānac; u prvom je značenju mnogo češći, u drugom samo u vezi Stranačka legija, ali se za isti pojam upotrebljava i Legija stranaca;

⁴ D(ragutin) K(ostić) piše da je kraljevački nametanje sufiksa -ački mjesto ranijega -ski, »jer bi se tobože za kraljevski moglo misliti da je samo u vezi s kraljem« (N.J. II, stara serija, str. 62), ali u tu tvrdnju možemo sumnjati, jer je, s jedne strane, naziv Kraljevo iz novijega vremena (prije se zvao Káranovac), a s druge strane što u pismenim potvrdama nalazimo gotovo bez izuzetka kraljevački. Zanimljivo bi bilo znati kako se govorilo ili se govori u samom Kraljevu i njegovoj okolici.

⁵ V. Jezik, 7, str. 29.

—trūpnī od trūpa, trūpnī od trūp, dakle neutralizacija samo u pismu, premda je vjerojatna i potpuna;

—vōdnī od vōd, gen. vōda (vojnički termin), i od vōda, gen. vōdē, ak. vōdu; pridjev od vōda izveden sufiksom -ni novijega je postanja i još se ne upotrebljava u svim vezama jer je u upotrebi stariji pridjev vodēni (vōdenī).

Uz pridjev vrātñi ili vrātñi od vrāt nije dosad zabilježen pridjev izveden sufiksom -ni od vrāta, ali postoji mogućnost da se negdje upotrebljava ili da bude upotrijebljen, ali isto tako postoji mogućnost da se razlikuju akcentom.

Drugačije je kad jedan od pridjeva ima veliku čestotu. Tada je veća vjerojatnost da će neutralizacija biti smetnja za razumijevanje teksta, tj. da ni širi ni uži kontekst ne bi isključio dvoznačnost i zbog toga se jedan od pridjeva gubi, uzima drugi sufiks ili drugu osnovu. Zapaža se čak pojava: što jedan pridjev ima veću čestotu, to teže dopušta da se u njegovoj blizini javi drugi s istim glasovnim kosturom, makar se akcentom može načiniti razlika, dakako minimalna, i makar bi se u kontekstu mogli razlikovati.

Primjeri su vrlo poučni. Tako se u Srbiji mjesto Slaven upotrebljava Sloven i od njega pridjev slovenski. Da se taj pridjev ne neutralizira s pridjevom slovenski od Slovenija i Slovenac, uzima se slovenački. U Hrvatskoj gdje je od Slaven — slavenski nema potrebe za pridjevom slovenački i on se gotovo i ne upotrebljava.

Prof. Skok tumači pridjev masovan izbjegavanjem homonimije s pridjevom māsān = māstan. ž. r. māsna,⁶ što je vrlo prihvatljivo tumačenje zbog velike čestote pridjeva māstan. Tako možemo protumačiti i pridjev glasovni, mirovni, zbog velike čestote pridjeva glasan, miran. Ovdje treba upozoriti, ako je ista osnova, a razlika je samo u tome što je jedan kvalitativan pridjev sa sufiksom -(a)n, a drugi tzv. posesivni sa sufiksom -ni, da se neutraliziraju kad je kvalitativan pridjev u određenom obliku, i da se obično iz konteksta znade u kojem je značenju oblik te da se tada upotrebljavaju oba. Tako je od imenice kiša kvalitativan pridjev kišan, kišna, kišno, odr. oblik kišñi, kišñā, kišñō, npr. kišan dan, tj. kišovit dan, dok je posesivni pridjev samo kišñi, kišñā, kišñō, npr. kišna kabanica, kišna glista. Za njih ne možemo reći kišovit.

ARj. ima nekoliko starijih potvrda za ružan, pridjev izveden od imenice ruža, ali se danas više ne upotrebljava zbog velike čestote pridjeva rúžan 'nelijep, grdan'. Mjesto prvoga se danas upotrebljava ružin. Ovaj je primjer vrlo poučan jer uvijek nije jasno da se svaki pridjev ne upotrebljava, iako je negdje zapisan. Nije rijetko da se riječi iz jednoga rječnika prenose u drugi mehanički, bez obzira na njihovu stvarnu vrijednost i upotrebu.

⁶ Pitanja savremenog književnog jezika, III, II, 1, Sarajevo, 1951, str. 17. i 23.

U prvom godištu nove serije Našega jezika napisao je Radoslav Bošković članak pod naslovom »Protestni, azbestni itd., telefonistkinja, pijanistkinja itd.« u kojem raspravlja o skupinama -stn-, -zdn- u našem jeziku i zalaže se za korijenske oblike azbestni, protestni, prstni, kastni, a i krastni, pastni. Iako je članak očito diskusijske naravi, a do danas se na nj nije nitko osvrnuo, sporni su likovi iz toga članka uneseni i u novi Pravopis kao konačno rješenje. Nije ovdje mjesto da raspravljamo kako se takvo pisanje slaže s prirodom našega pravopisa, ostavimo po strani primjere kao azbestni, protestni i zadržimo se samo na onima koji ulaze u okvir ove teme.

Pisani jezik može imati neke prednosti pred govornim jer se pravopisom mogu činiti neke razlike kojih u govoru nema, npr. bar-Bar, brod-Brod, potok-Potok, rijeka-Rijeka ili se izgubljeni razlikovni elementi mogu zamijeniti drugima, npr. razlika u govoru između očepiti 'stati komu na nogu' i očepiti 'izvaditi čep' može se u pismu prikazati ovako: očepiti: otčepiti (odčepiti). Drugo je pitanje hoćemo li zbog izbjegavanja neutralizacije posegnuti za takvim sredstvom koje ne samo što je protiv prirode samoga pravopisa nego pravi razliku i tamo gdje je u jeziku nema. Razmotrimo primjere pojedinačno.

Pridjeva od prst danas nema u književnom jeziku, iako je zabilježen u ARj. jer se neutralizirao s pridjevom p̄rsni od p̄rsa. Mislim da tome nije samo razlog što se u primjeru prsna kost ne bi znalo da li kost pripada prsima ili prstima, nego i u tome što se tada značenje ne bi moglo automatski privezivati uz glasovni kostur i tamo gdje je u kontekstu razlika jasna (prsni koš).⁷ Razlika prsni od prsa, prstni od prst ništa ne rješava. Izbjegli bismo neutralizaciju u pismu, ali ne bismo u govoru jer u govornom sustavu našega jezika nema skupine -stn-. U govoru bi se doduše pridjevi mogli razlikovati akcentom: p̄rsni od p̄rst, p̄rsni od p̄rši (kao i druge izvedenice s tim akcentom: p̄rsat, p̄rsina), ali je nevolja u tome što je razlika vrlo malena, a još je veća u tome što se akcenat u pismu zanemaruje. Neutralizaciju bismo mogli izbjeći kad bismo mjesto prsni od prsa upotrebljavali grudni, ali to s jedne strane u Hrvatskoj pripada višoj (pjesničkoj) razini, a s druge opet strane i pisci koji upotrebljavaju grudni, kao i oni koji upotrebljavaju prsni (od prsa), ne upotrebljavaju pridjev od imenice prst. Evo nekoliko potvrda: grudna kost (3X), kosti prstiju (2X), Enciklopedija Leksikografskoga zavoda, 4, 382; grudna kost, Anatomija čovjeka, knj. I (tiskano kao skripta), Zagreb—Beograd, 1957, str. 22, grudni koš, ib., str. 23, skelet prstiju (na ruci), ib., str. 76, skelet prstiju (na nozi), ib., str. 91; kosti prstiju, M. S. Bošković, Anatomija čovjeka, Beograd, 1957, str. 55; prsna kost (od prsa), Bukša-Prebeg-Chloupek, Nauka o čovjeku i higijena, Zagreb, 1956, str. 42, kosti prsta, ib., str. 47; članci

⁷ Mislim da je to razlog zašto pridjevi s većom čestotom ne mogu imati uza se drugi pridjev s istim glasovnim kosturom pa čak i s minimalnom akcenatskom razlikom, pa i onda kad bi se mogli razlikovati u kontekstu.

prstiju, Dolenc-Lui, *Nauka o čovjeku*, Zagreb, 1960, str. 34. i 35, prsni mišići, prsna šupljina, ib., str. 143. Ujedno vidimo kako jezična praksa rješava nemoguć oblik prstni. Ne može se od svake imenice napraviti potreban pridjev. Kad ne ide »svijećin« ni »svijećni« plamen, iako tu nema obličke zapreke, kažemo plamen svijeće. Ako bismo baš htjeli napraviti pridjev od prst, našlo bi se za nevolju u svakom pogledu bolji izlaz od korijenskoga pisanja, npr. prstèni (kad bi trebalo od prsten, bilo bi prstenski, kao imenski) ili prstovni, kao bankovni, glasovni, mirovni, strukovni, tiskovni, zvukovni.

Ni pridjev se kastni ne upotrebljava. Kad bi on iz skupine -stn- izbacio glas *t*, a u govoru i nema druge mogućnosti, njegov bi se glasovni znak sastao s glasovnim znakom pridjeva *kāsan* u određenom obliku *kāsnī*. Razlika bi se doduše mogla načiniti akcentom, *kāsnī* od *kāsta*, *kāsnī* od *kāsan* (kako neki i govore određeni oblik pridjeva *kāsan*), ali se to ne čini, i u praksi bi bilo teško provesti. Da izbjegnemo neutralizaciju, jezik se ovdje poslužio drugim načinom tvorbe. Mjesto sufiksa -ni upotrijebljen je sufiks -inski i tako se mjesto neobičnoga *kastni* upotrebljava *kastinski*, dakle pridjev izveden kao što su *aginski*, *alpinski*, *ćatinski*, *ćiftinski*, *gazdinski*, *gostinski*, *hodžinski*, *kalfinski*, *maćuhinski*, *majčinski*, *marvinski*, *očinski*, *nevjestinski*, *papinski*, *pašinski*, *protinski*, *sestrinski* i dr., gdje je -inski zbog toga da se izbjegne za naš jezik neobična suglasnička skupina ili prevelika glasovna promjena koja bi nastala kad bi -ski došao neposredno na osnovu. Zbog toga što posesivni sufiksi -ni, -ski, -ji počinju suglasnikom, postoje i njihove glasovne varijante koje počinju samoglasnikom: -ani, -eni, -ovni (-evni), -anski, -enski, -inski, -ovski (-evski), -iji, -ovlji (-evlji). Pridjev *kastni* nalazi se zabilježen u rječnicima,⁸ dok ga u jezičnoj praksi nema jer se obilno upotrebljava *kastinski*. Kao dokaz možemo navesti dovoljno potvrda: *kastinska faza*, J. Hamm, predgovor »Mlinu na Lutynji« Jaroslawa Iwaszkiewicza, Zagreb, 1947, str. 6, *kastinski duh*, T. Ujević, pogovor »Jabuci« Johna Galsworthyja, Zagreb, 1950, str. 125, *kastinski sistem*, Č. Veljačić, *Filozofija istočnih naroda*, I, Zagreb, 1958, str. 31, *kastinski poredak*, ib., str. 32, *kastinsko društveno uređenje*, *kastinski brahmanski sistem*, *kastinsko-aristokratska ideologija*, *protukastinske pozicije*, Enc. Leks. zavoda pod INDIJA, *kastinsko uređenje*, *kastinska ekskluzivnost*, ib. pod KASTA, *kastinski duh*, *Borba* (zagrebačko izdanje), 4. 10. 57. 3, *kastinski karakter školstva*, ib., 27. 3. 1960. 6, *kastinski sistem*, *kastinska opasnost*, *kastinske škole*, ib., 25. 6. 61. 7, *kastinski interesi*, »Telegram«, 11. 11. 60. 14, *kastinske predrasude*, *Vjesnik*, 17. 6. 61. 3, a desetak potvrda nalazimo i u rječničkoj građi Matice hrvatske: *kastinski privilegij* (Ujević), *kastinski moral* (Ujević), *kastinska podela* (R.

⁸ Zabilježen je u Ristić-Kangrginu Rečniku srpskohrvatskog i nemačkog jezika, II deo, Beograd, 1928, u Tolstojevu Srpskohrvatsko-ruskom rječniku, Moskva, 1957, u Klaićevu Rječniku stranih riječi, Zagreb, 1958, i u novom Pravopisu.

Vučić), kastinska vladavina (Komunist, 1951), kastinska borba (J. Prodanović), kastinska nejednakost (J. Skerlić), kastinska gordeljivost (S. Jovanović), kastinski prestiž (V. Gligorić) i dr. Kad bi dakle neki pisci i upotrebljavali kastni, trebalo bi preporučiti kastinski.

U Pravopisu je naznačeno da je kòsnī prema kòsa (nije rečeno koja, vlas ili vrsta oruđa!), a kòstnī prema kòst. Pridjev kostni ima i Ristić-Kangrgin Rječnik, ali ga on upućuje na kosni 2. Tu se opet neutralizirao s pridjevom kosni od kosa 'vrsta oruđa'. Iako zbog razlike u akcentu neutralizacija nije potpuna, ipak se u jeziku od kost ne upotrebljava ni kosni ni kostni, već kòštan(ī), kòštānī. To je toliko poznato da potvrde nije potrebno navoditi.

R. Bošković u svom članku spominje i pridjev krāsni od kras, krāstnī od krasta, pāstnī od pasta. To je njegova pretpostavka bez ikakve veze s jezičnom stvarnošću. Prvome bi nesumnjivo smetao vrlo čest određeni oblik pridjeva krāsan-krāsni, iako bi postojala akcenatska razlika. Uostalom od kras postoji pridjev, ali ne krasni, nego kraski i kraški.⁹

Teško je zamisliti situaciju u kojoj bi nam trebali posesivni pridjevi od krasta i pasta, zato ih vjerojatno i nema u jeziku. Ako tko baš ne bi mogao bez njih, mogli bismo načiniti krastēnī, pastēnī, jer oblici sa -stn- ne mogu biti rješenje, a bez *t* ne dopušta blizina već spomenutoga pridjeva krasan i imenice pās. Ne znači ništa što pridjev od pās nije »pasni«, nego pasji (paski). Naime zapaža se i takva pojava. Ovdje možemo spomenuti neke analogne primjere. Od klub je doduše pridjev klupski, ali već imenice snob i štab teže da sačuvaju osnovu nepromijenjenom, očito iz težnje da se ne približe imenicama snop i štap. Matoš je pisao snobski,¹⁰ ali je danas obično samo snobovski (snobistički), a štabni je običnije nego štapski (bar u Hrvatskoj),¹¹ od generalštab je samo generarlštabni.

Dosad u glavnijim rječnicima našega jezika nije bilo posesivnoga pridjeva od imenice riječ (osim u ARj., ali bez novijih potvrda). U Pravopisu je naznačeno da su pridjev riječni i rječnī od riječ i rijeka, premda se u lingvističkoj literaturi ne upotrebljava od imenice riječ, što je zbog velike čestote pridjeva od imenice rijeka i razumljivo. U složenicama se javlja, npr., jednorječna veza, dvorječna veza, gruborječni Sinćani, Karci. Mislim da ne mijenja ništa što to može biti i kvalitativan pridjev, jer od *riječ* sa sufiksom -an ni njega nema, nego samo rječit. Analogiju imamo u pridjevu od imenice boja. Nema nesloženog pridjeva zbog velike čestote pridjeva bojni 'ratni', ali se javlja u složenicama: jednobojan, dvobojan. Zabilježen je i dvobojan, tj. dvokatan, ali je danas arhaizam, a ako se još upotrebljava, tada je — provincijalizam.

⁹ Usp. P. Rogić, »Kras (kraš) — krš — karst«, Jezik, 5, 97—103.

¹⁰ Umorne priče, Zagreb, 1917, str. 115.

¹¹ D. Čosić na više mjesta u »Deobama« piše štabski, što nikako nije slučajno.

Spoznaja o djelovanju neutralizacije pomaže nam da riješimo i teškoću koju zadaje pridjev od imenice grozd. Vuk ima u Rječniku grozan od grozd i groza pa se odatle pridjev grozan od grozd stalno povlači po našim pravopisima, iako ga, čini se, nema više u jeziku. Mjesto njega se upotrebljava grozdan(i),¹² groždani, što je opet razumljivo zbog veće čestote pridjeva grozan od groza.

Ovime što je dosad rečeno tema nije iscrpena jer niti su spomenuti svi primjeri niti su obrađeni svi problemi koje neutralizacija izaziva. Ipak upoznavanje s tom temom i u ovom opsegu pomaže da neke pojave uočimo u novom svjetlu i da u rješavanju pojedinih praktičnih pitanja našega jezika tražimo rješenja koja su bliže jezičnoj stvarnosti.¹³

ORTOEPIJA U SREDNJIM ŠKOLAMA

Tugomil Ujčić

Nastavnik hrvatskosrpskog jezika koji ima pred očima savjesno i naučno obrađivanje svog predmeta neće nikada u svom radu zanemariti ortoepiju, to jest pravila uzornog izgovora u našem književnom jeziku. Tu u prvom redu mislimo na onaj dio ortoepije koji govori o kvaliteti i kvantiteti izgovora, dakle o akcentima, dužinama i kratkoćama slogova u riječima. Toj oblasti jezika malo se posvećuje pažnje u školama. To se događa ili zbog nesigurnosti samog predavača, ili zato što se smatra da je taj dio fonetike dosadan, težak, apstraktan, ili konačno zbog nedostatka vremena za vježbe.

Školski programi, i stari i novi, dosta zanemaruju ortoepiju, zadovoljavajući se traženjem da valja čitati logički, estetski, izrazito, i vršiti govorne vježbe. Međutim nigdje se posebice ne naglašava izučavanje našeg književnog akcenatskog sistema. Pa ipak, sva ljepota i izrazitost književnog čitanja i govora leži u akcentima i dužinama slogova.

Jedni smatraju da će učenik i indirektnim putem usvojiti književni izgovor slušajući svog nastavnika, razne predavače, gledajući dramska djela, prateći radio-program, osluškujući govor nekog novoštokavca. Ovdje prvenstveno mislimo na učenike kajkavce i čakavce, a njih u Hrvatskoj ima priličan broj. Bez sumnje, i samo slušanje uči i utječe na naše jezične doživljaje. To bi ipak po našem mišljenju bila, nazovimo je, sekundarna korist. Jedno upoređenje nameće nam ovdje jedno pitanje: da li bi učenik naučio neki strani jezik samo tako što bi slušao taj jezik? Znamo da ga tako ne bi

¹² Mnogi iz grozdane Arne (bjehu), primjer u građi MH, grozdani grad ... misli na grozdanu smrt Anakreonta, T. Ujević: Žedan kamen na studencu, str. 132. Pridjev groždani običan je u vezi groždani sok, groždani šećer.

¹³ Ovo je referat s Trećeg kongresa jugoslavenskih slavista u Ljubljani 1961.